

MAHMUDXO'JA BEHBUDIY VA UNING XALQIGA QILGAN FIDOYILIGI

Andijon davlat pedagogika instituti

Vb dotsenti O'.T.Vaxabova

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi talabasi

Numonova Mohinur

Annotatsiya: Ushbu maqola Mahmudxo'ja Behbudiyning hayoti, bilimi, xalqi uchun bag'ishlagan vaqti hamda u tashkil etgan maktablar va yozgan asarlari orqali xalqni o'qitish va ma'rifatli qilish yo'lida qilgan sa'y-harakatlari haqida qisqacha aytganda, uning fidokorona yondashuvi haqida.

Kalit so'zlar:altruizm, mutlaqo alturizm,ijtimoiy alturizm,represiv alturizm,empatik alturzm,foyda asosidagi alturizm,egoistik alturizm,represiv alturizm,yangi usul maktablari,jamiyat, modernizatsiya.

Annotation: This article is about Mahmudkhujja Behbudi's life, his knowledge, efforts, and time devoted to educating and enlightening his people through the schools he established and the works he wrote—in short, his altruistic approach.

Keyword:alturizm, pure alturism,social alturism,reciprocal alturism,empathic alturism,benefit-based alturism,egoistic alturism,reproachful afturism , new method schools,society,modernization

Аннотация : Эта статья о жизни Махмудходжа Бехбудий, его знаниях, силах и времени, которые он потратил на то, чтобы сделать свой народ образованным и грамотным, о школах, которые он открыл, о произведениях, которые он написал, и, вкратце, о его альтруистическом подходе.

Ключевые:альтруизм, абсолютный альтруизм, социальный альтруизм, репродуктивный альтруизм, эмпатический альтруизм, альтруизм, основанный на выгоде, эгоистический альтруизм, общество модернизация ,школы нового типа

"Altruizm – bu insonlar o'rtasida o'z manfaatlarini chetga surib, boshqalarga yordam berishga qaratilgan xatti-harakatlar va munosabatlarning umumiy nomi sifatida ta'riflanadi.Altruizm so'zi 19-asrda fransuz faylasufi Auguste Comte tomonidan kiritilgan bo'lib, bu tushuncha "boshqalarga foyda keltirish" ma'nosini anglatadi. Comte altruizmini jamiyatni yanada yaxshilash uchun zarur bo'lgan ijtimoiy axloqiy qoidalar deb bilgan. U altruizmini, shuningdek, ijtimoiy mustahkamlikni ta'minlash uchun muhim bir mexanizm sifatida ko'rgan. Altruizm ko'plab madaniyatlarda qadrlanadi va ko'plab diniy va falsafiy qarashlar yordam berish va o'zini boshqalar uchun fido qilishni axloqiy majburiyat sifatida tasavvur qiladi. Altruizmini turli yo'llar bilan tasniflash mumkin. Ularning eng keng tarqalganlari quyidagilardir:

Empatik altruizm (empathic altruism): Bu altruizm turida odam boshqalarning his-tuyg'ularini his qiladi va ularga yordam berishga intiladi. Boshqalarning og'riqlari va ehtiyojlariga empatiya bilan qarab, o'zini yordam berishga tayyor qiladi.

G'ayriintellektual altruizm (tabiiy altruizm): Bu altruizm turida inson o'z boshqalariga yordam berish uchun hech qanday shaxsiy manfaat ko'rmaydi. Boshqalar uchun g'amxo'rlik qilish tabiiy instinkt sifatida namoyon bo'ladi. Misol uchun, otalalar bolalariga yordam berish yoki bir kishi yordamsiz qolgan odamga yordam berish. Xususiyatlari:

- *His-tuyg'ular va instinktlarga asoslanadi.
- *Asosan biologik va sotsial tabiatdan kelib chiqadi.
- *O'zaro yordam instinkti yordamida paydo bo'ladi

G'ayri ijtimoiy altruizm (kosmopolit altruizm): Bu altruizm turi odamlar, davlatlar, yoki mamlakatlar chegaralaridan tashqarida kengroq miqyosda yordam ko'rsatishni anglatadi. Kosmopolit altruizmida kishi insoniyatni butunlay boshqaruvchi birlik sifatida ko'rib, dunyo miqyosida adolat va tinchlikni targ'ib qiladi. Xususiyatlari:

- * Chegaralardan tashqarida, global ijtimoiy va ekologik masalalar bilan bog'liq yordam.
- * Insoniyatning umumiy farovonligi uchun ishlash.
- * Yordam ko'rsatish, bir davlat yoki madaniyat bilan cheklanmagan.

O'zgarishlarga yordam berish (transformatsion altruizm) Transformatsion altruizm, odamlarni yoki jamiyatlarni ijtimoiy, siyosiy yoki iqtisodiy nuqtai nazardan o'zgartirishga qaratilgan harakatlarni anglatadi. Bunda kishi o'zining doimiy yordamidan tashqari, jamiyatda yaxshilanish, o'zgarish yaratishga intiladi. Xususiyatlari: Jamiyatdagi tuzumlar va tizimlar o'zgartirishga qaratilgan harakatlar.

- *Yordamdan tashqari o'zgarishlar va transformatsiyalarni amalga oshirish.
- *Uzoq muddatli ta'sirni yaratishga harakat qilish.

Diniy altruizm- bunda kishi o'z e'tiqodlari va diniy qadriyatlariga asoslanib boshqalarga yordam beradi. Bu yordam kishi o'zining diniy mas'uliyatini bajarish, ilohiy buyruqlarni bajarish yoki diniy yaxshiliklarni tarqatish maqsadida amalga oshiriladi. Xususiyatlari:

- * Diniy qadriyatlar va ta'limotlar asosida yordam ko'rsatish.
- *Boshqalarga yordam berish orqali ilohiy mukofotga erishish maqsadi.
- *Diniy birlashuv va hamkorlikni kuchaytirish.

¹Altruizm psixologik nuqtai nazardan ham o'rganiladi. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, altruistik xatti-harakatlar odamlarning o'zaro munosabatlarini yaxshilaydi va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi. Altruizm, ayniqsa, boshqalarga yordam berish

¹ Ijtimoiy psixologiya

orqali o'zini yaxshi his qilishga olib keladi. Bu, o'z navbatida, jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va birdamlikni ta'minlaydi. Psixologlar altruistik xatti-harakatlarni ko'pincha empatiya, hamdardlik va o'zaro ishonch bilan bog'lashadi. Altruizmning evolyutsion asoslari ham mavjud. Evolyutsion psixologiya nuqtai nazaridan, altruizm hayotda qolish va ko'payish uchun zarur bo'lgan ijtimoiy hamkorlikning shaklidir. Odamlar va hayvonlar o'rtasidagi altruistik xatti-harakatlar guruhning umumiy farovonligini ta'minlashga yordam beradi va bu, o'z navbatida, genetik darajada ularning omon qolish imkoniyatlarini oshiradi. Evolyutsion biologiya nuqtai nazaridan, altruizm ko'plab turlarda kuzatiladi va ularning ijtimoiy tuzilmasini mustahkamlashga xizmat qiladi. "Reprosiv altruizm" konsepsiyasi yordamida, odamlar o'rtasidagi o'zaro yordam va hamkorlik jamiyatni yaxshilashga xizmat qiladi. Shuningdek, bu altruistik xatti-harakatlar evolyutsion jihatdan foydali bo'lib, resurslardan samarali foydalanishni ta'minlaydi. Altruizmning hayvonlar dunyosidagi namunalarini ham ko'rish mumkin. Masalan, ba'zi hayvonlar o'z guruhlaridagi boshqa a'zolari oziqlantirish yoki xavfdan saqlash uchun altruistik harakatlar qiladilar. Bu kooperativ xatti-harakatlar ularning omon qolishiga yordam beradi va guruhning birligini mustahkamlaydi. Altruizmni rivojlantirish va targ'ib qilish uchun ta'lim muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy qadriyatlarni o'zgartirish va altruistik xulq-atvorlarni rag'batlantirish jamiyatda birdamlik va hurmatni oshiradi. Bu, o'z navbatida, jamiyatdagi ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi va ijtimoiy tenglikni yaratishga hissa qo'shadi. Bunga misol qilib, Turkiston jadidchilik harakati asoschisi Mahmudxo'ja Behbudiyni olishimiz mumkin.

Adib (1875–1919)² – 1875-yilning 19-yanvarida Samarqand yaqinidagi Baxshitepa qishlog'ida diniy olim oilasida tug'ilgan. Behbudiyl dramaturg, pedagog hamda jamoat arbobi sifatida tanilgan. Uning hayoti va faoliyati boshqalarning farovonligi uchun kurashish, jamiyatni rivojlantirish va millat manfaatlariga xizmat qilishni maqsad qilgan. Yangi maktablar va darsliklar yaratish Behbudiyning altruistik xatti-harakatlarining eng yorqin misollaridan biridir. 1899-1900-yillarda do'sti Hoji Baqo bilan haj safariga chiqadi. Bu sayohat uning hayot yo'lida, kelajakda bo'ladigan hodisalar, yangiliklarni boshlab berdi. Behbudiyl Turkiston xalqlari turmushidagi qoloqlik, abgor ijtimoiy ahvol, „jaholat uyi“ga aylangan maktab va madrasalar borasidagi qarashlarini tamomila o'zgartirib yubordi. O'zining ta'lim islohotlarini amalga oshirish uchun Samarqand va boshqa shaharlarda yangi usuldagi maktablar ochdi. Bu maktablar yoshlarni faqat diniy bilimlar bilan emas, balki matematika, geografiya, tarix va boshqa ilmiy sohalarida ham ta'lim olishlariga imkon yaratdi. Uning eng mashhur asarlaridan biri bo'lgan "Risolai asbobi savod" ("Savod chiqarish kitobi") va "Kitobat ul-atfol" ("Bolalar xati") kabi darsliklar yangi maktablarda o'qitiladigan darslar uchun muhim qo'llanma bo'lib xizmat qildi. Behbudiyning

²“ Mahmudxo'ja Behbudiyl”

altruistik ishlari faqat ta'lim bilan cheklanib qolmadi. U millatning o'zligini saqlash va rivojlantirishni ham o'zining asosiy maqsadi deb bildi. Shu maqsadda milliy madaniyat, til va an'analarni rivojlantirishga katta e'tibor qaratdi. 1911-yilda "Padarkush" ³nomli dramani yozib, unda jamiyatni ijtimoiy adolatsizliklarga qarshi kurashishga undadi. Asarda faqat o'zi uchun emas, balki butun jamiyat uchun ham foydali bo'lishni maqsad qilgan altruistik qarashlar aks etgan. U jaholat va nodonlik, o'qimagan bolaning buzuq yo'llarga kirib, o'z otasini o'ldirgani haqida hikoya qiladi. Behbudiyning o'zi ixcham "milliy tragediya" deb ta'riflagan bu asar millatning o'z farzandlarni o'qitish, ma'rifatli qilish, o'zi mansub bo'lgan jamiyatni yuksaltirishga har jihatdan qodir bo'lishiga qaramay, bu ezgu amallarni bajarishdan bosh tortgan kishilarning qismati haqidagi bashorat edi. Behbudiyn o'z faoliyatida faqat ta'lim bilan cheklanib qolmadi, balki ijtimoiy islohotlarni amalga oshirishni ham maqsad qildi. U jamiyatni yangilash va modernizatsiya qilish uchun faqat yuqori qatlamlarning emas, balki butun xalqning bilim olishiga e'tibor qaratdi. Uning altruistik g'oyalari ijtimoiy barqarorlik va yuksalishni ta'minlashga yordam berdi. Bundan tashqari, Behbudiyn yoshlarni o'z faoliyatiga jalb qildi va ularni faqat ilm olishga emas, balki ijtimoiy hayotda faol bo'lishga ham undadi. Behbudiyn altruizmni nafaqat o'ziga, balki atrofida qilargalarga ham jiddiy mas'uliyatni yuklab, umumiy manfaatlarni oldinga surish deb bilgan. Uning asosiy maqsadi millatning taraqqiyotini ta'minlash edi. Altruistik yondashuvi shundan iboratki, u faqat o'z manfaati haqida o'ylamasdan, butun bir avlodning ta'limi va tarbiyasiga o'z hissaini qo'shishga harakat qildi. Bu, albatta, uning faqat shaxsiy rivojlanishiga emas, balki jamiyatga bo'lgan fidoyiligini ham ko'rsatadi.

Mahmudxo'ja Behbudiyn o'z hayotini altruizm g'oyalari asosida qurdi. U nafaqat o'zining bilimlarini, balki vaqtini va kuchini ham jamiyat uchun xizmat qilishga bag'ishladi. Uning o'z millatiga bo'lgan sevgi va fidoyiligi jamiyatda ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirishga yordam berdi. Behbudiyning altruistik yondashuvi hozirgi kunda ham ahamiyatli, chunki u nafaqat ilm-fan va ta'lim, balki insoniy qadriyatlarni va ijtimoiy mas'uliyatni yuqori darajaga ko'tarishni o'rgatadi. Uning merosi bizni boshqalarning farovonligi uchun kurashish, o'z manfaatlarimizni inobatga olmay boshqalarga yordam berish g'oyalariga ilhomlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Toshpo'latov A.M - Ijtimoiy psixologiya Toshkent: Noshir 201
2. N.ismoilova, D.Andullayeva- Ijtimoiy psixologiya Toshkent: Noshir 2013
3. S.Qozoqov – Shaxs va jamiyat Namangan:Noshir 2017
4. Maxmudxo'ja Behbudiyn-Yoshlar Nashriyoti Uyi Toshkent:Noshir 2022
5. Qosimov, B. Jadid adabiyoti va tanqidiy fikrlar. – Toshkent: Akademnashr, 2015.

³ Mahmudxo'ja Behbudiyn